

Media Clever

Suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvo loppuraportti 2011–2015

Media Clever Oy / Janne Silvonen (VTM)
2016

Tilaaaja: FILI – Kirjallisuuden vientikeskus ja Suomen Kustannusyhdistys ry

Suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvo

Selvityksen tausta

Nyt tehty selvitys suomalaisen kirjallisuusviennin markkina-arvosta on järjestyksessään viimeinen vuonna 2013 aloitetusta hankkeesta. Selvityksen tehtäväksi asetettiin kirjallisuusviennin markkina-arvon kehittymisen luotettava mittaaminen vuodesta 2011 vuoteen 2015. Ensimmäinen, vuoden 2014 alussa julkaistu, selvitys kirjallisuusviennin arvosta koski vuoden 2011 ja 2012 lukuja.

Ensimmäisessä selvityksessä käsiteltiin vientilukujen lisäksi kirjallisuusvientiin liittyvän liiketoiminnan murrosta sekä kehittymistä ja sen yhteydessä käytiin haastattelemassa kirjallisuusalan vaikuttajia, ulkomaille myyviä kirjailijoita, kustantajia sekä agenttuureja Suomessa ja Ruotsissa. Henkilökohtaisten haastattelujen avulla haluttiin selvittää keskeisten toimijoiden näkemyksiä kirjallisuusalan murroksesta, vientitoiminnan kehittymisestä sekä sen tulevaisuudennäkymistä. Myös seuraavina vuosina on tehty haastatteluja sähköisen kysymyslomakkeen lisäksi. Lomakkeessa vastaajat ovat voineet kertoa vapaasti muotoillen mm. näkemyksiään kirjallisuusviennin tulevaisuudesta.

Selvityksen suunnitteluvaiheessa ja henkilökohtaisissa haastatteluissa saadun informaation perusteella päädyttiin tekemään rajauksia kohderyhmään, jolta vientilukuja kysyttiin. Vientilukujen vertailukelpoisuuden johdosta on myöhemmissä selvityksissä lukujen osalta tehty samat rajaukset, ja luvut on siten kysytty niiltä kustantajilta sekä agenttuureilta, jotka sitoutuivat lukujen toimittamiseen koko selvityksen ajalta ja pystyivät toimittamaan vuosittain tarkat luvut kirjallisuusviennistä.

Selvityksen rajaukset

Kirjallisuus jaetaan kaunokirjallisuuteen (fiction) ja tietokirjallisuuteen (non-fiction). Tieto- ja tiedekirjallisuuden välinen raja on liikkuva, tässä selvityksessä keskitytään yleiseen tietokirjallisuuteen.

Suomessa kotimaisten tekijöiden julkaistuista teoksista peräti 90 prosenttia on tietokirjallisuutta. Tietokirjallisuus käsittää hyvin laajan kirjon kirjallisuutta ja sen kustannustoiminta on pirstoutunutta. Tietokirjallisuus on erikoistunutta ja eri alan yritykset kustantavat ja myyvät kirjoja itse. Tietokirjallisuuden piirissä toimii siten lukuisia pieniä kustantajia, jotka harjoittavat myös kirjallisuusvientiä, ja lisäksi kirjailijat tekevät itse suoria sopimuksia, eli toimivat omina agentteinaan.

Tietokirjallisuus on usein hyvin paikallista tai kansallista, jolloin kiinnostusta muissa maissa ei ole, koska siellä on jo vastaavia kirjoja suoraan omalle kohdeyleisölle. Tietokirjallisuuden myymistä ulkomaille pidetäänkin usein hankalana. Syitä tähän ovat mm. valikoidut ja siten marginaaliset kohderyhmät sekä kääntämisen haaste: kääntäjältä vaaditaan alan erikoisosaamista. Teokset ovat usein myös kuvitettuja, mikä tekee niiden viennistä kalliimpaa, koska kuvien julkaisuoikeudet ulkomaille pitää ostaa erikseen.

Suomen tiedekustantajien liitto ry edustaa Suomessa noin sataa jäsenorganisaatiota, joiden kansainvälinen toiminta saattaa olla erittäin vilkasta. Tämän toiminnan arvoa on kuitenkin vaikea

mitata rahassa, ja koska monet jäsenorganisaatioista ovat kooltaan verrattain pieniä, niiden halukkuus ilmoittaa yksilöityjä tuloja on liikesalaisuuksien takia vähäistä. Lisäksi on huomattava, että suuri osa kansainvälisen tiedekirjallisuuden levityksestä tapahtuu avointen tietokantojen kautta. Tämä on eräänlaista vaihtokauppaa, jossa ei liiku rahaa.

Selvityksessä on rajattu yllä kuvattu tiedekirjallisuus ulkopuolelle, koska kirjallisuusvientiä käsiteltiin puhtaasti taloudellisena toimintana eli saavutettuina julkaisu-oikeuksien myyntituloina. Selvityksen lukuihin sisältyy kuitenkin yleinen tietokirjallisuus niiltä osin kuin kustantajana tai agentuurina on toiminut hankkeen kohderyhmään kuulunut voitollista toimintaa tavoitteleva huomattava tekijä.

Kirjallisuusviennistä puhuttaessa tarkoitetaan julkaisu-oikeuden myymistä eli immateriaalista tuotetta. Tällöin tarkoitetaan suomalaisten tekijöiden tekemien ja Suomessa julkaistujen kirjojen julkaisu-oikeuksien myymistä ulkomaisille kustantamoille. Kirjallisuusvienniksi ei lasketa valmiin tuotteen viemistä ulkomaille, vaan ulkomaisen kustantajan oikeutta käännettä teos ja myydä sekä markkinoida sitä eri kielelle käännettynä. Valmiiden kirjojen viennillä taas tarkoitetaan Suomessa vieraalla kielellä kustannettua ammattikirjaa tai esimerkiksi turistimarkkinoita varten tehtyä kuvateosta. Tämäntyyppinen vienti on vaativaa ja sitoo pääomaa jakeluteiden hallinnan takia. Koska valmiiden kirjojen viennin osuus koko kirjallisuusviennistä on mainituista syistä vähäistä, on se jätetty selvityksen ulkopuolelle.

Kolmas raja koskee suomalaisia kirjailijoita, jotka ovat tehneet sopimuksen käännösoikeuksien myynnistä ulkomaisen agentuurin kanssa. Neuvotteluista ja pyynnöistä huolimatta ulkomaisilta agentuureilta ei ole saatu lukuja. Monet paljon käännettyt suomalaiskirjailijat ovat ulkomaisten agentuurien listoilla, joten selvityksen ulkopuolelle jäävä summa on merkittävä.

Kirjallisuusvienti lukuina

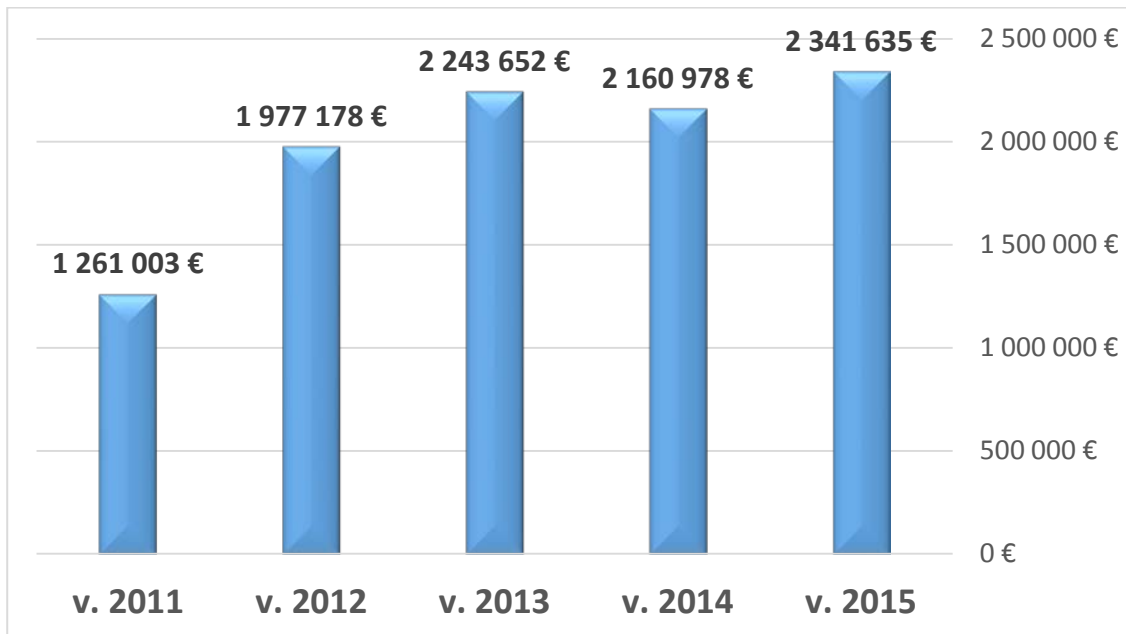
Luvut on kerätty suomalaisilta kustantajilta ja agenteilta, ja ne sisältävät toteutuneet oikeuksien myynnit. Esitämme vain yhteenlasketut kokonaismäärät siten, että yhdenkään kirjailijan tai organisaation yksittäisiä tuloja ei voi selvityksestä päätellä. Ainoat erottelut, joita lukujen osalta esitetään liittyvät kirjallisuuden eri lajeihin.

Kysymyslomakkeessa pyydettiin ilmoittamaan, kuinka suuret olivat vastaajan edustaman yrityksen tai organisaation bruttotulot kirjallisuusviennistä (ulkomaille myytyjen oikeuksien tuottamat tulot) edellisenä vuonna. Kysymystä on tarkennettu siten, että lukuihin sisällytetään kaikki tulot riippumatta siitä milloin oikeudet on alun perin myyty. Oikeuksien myyntiin sisältyy julkaisu-oikeus sekä painettuna että e-kirjana.

Kirjallisuusviennin arvo, eli suomalaisen kirjallisuuden julkaisu-oikeuksien myynnin tulot, vuonna 2015 oli 2,34 miljoonaa euroa. Kirjallisuusviennin kokonaistulot ovat nousseet 8 % edellisestä vuodesta, kun vuonna 2014 kokonaistulot olivat 2,16 miljoonaa euroa. Mittausperiodin vahvin kokonaistulojen kasvu ajoittui vuodesta 2011 vuoteen 2012, jolloin kasvua oli peräti 57 %. Vahvinta kasvukautta auttaa selittämään Frankfurtin kirjamessut, jossa Suomi oli teemamaana vuonna 2014. Päätös Suomen teemamaastatuksesta on tehty jo vuonna 2009, ja statuksen saaminen on nostanut suomalaisiin kirjailijoihin kohdistuvaa kiinnostusta varsinkin Saksassa

merkittävästi jo ennen teemamaavuotta. Vuodesta 2012 vuoteen 2015 kasvu on ollut maltillisempaa, ja vuonna 2014 kokonaistulot edelliseen vuoteen verrattuna laskivat neljä prosenttia. Huomionarvoista on, että luku ei ole pudonnut enää takaisin alemmalle tasolle, vaan kirjallisuusviennin arvo tuntuu siirtyneen uudelle tasolle.

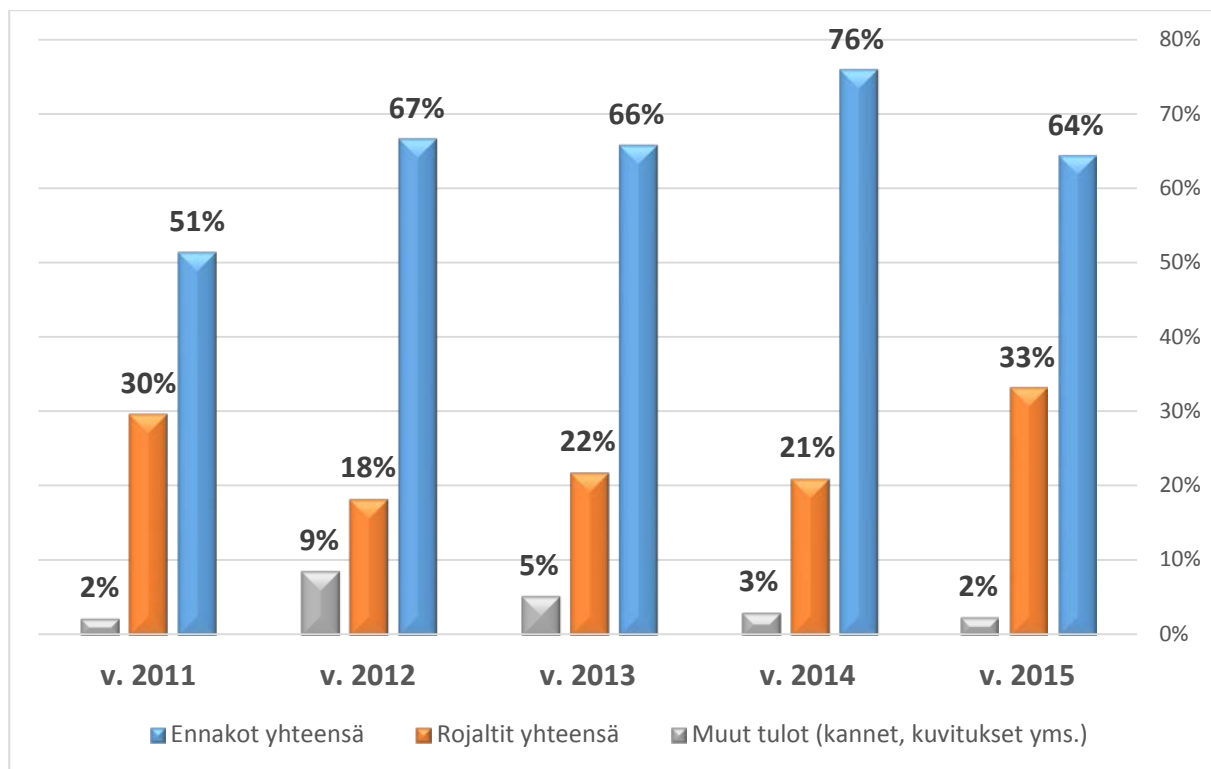
Taulukko: Bruttotulot kirjallisuusviennistä vuosina 2011–2015

Siitä, miten bruttotulot jakautuvat ennakoihin, rojalteihin ja muihin tuloihin, ei ole saatu vuosien 2011–2013 osalta täydellisen kattavaa tietoa, sillä kaikki vastaajat eivät ole ilmoittaneet näitä osuuksia, vaan ainoastaan kokonaissumman. Kysymys on kuitenkin kokonaistulojen osalta hyvin pienestä osuudesta. Tulojen jakautuminen alakategorioihin vuosien 2014 ja 2015 osalta on sen sijaan tiedossa.

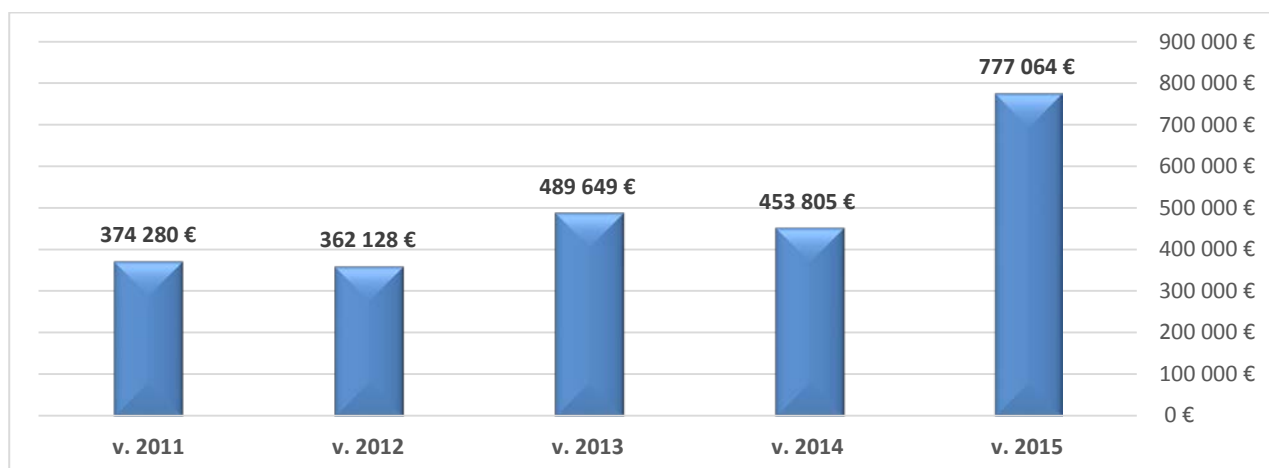
Ennakot muodostavat kokonaistuloista suurimman osan (64 %) myös vuoden 2015 tuloksissa. Rojalit muodostavat 31 % ja loput 2 % sisältävät muut tulot, kuten kansista ja kuvituksista koituneet tulot. Rojaltien osuus kokonaisuudesta on noussut hieman yli 10 %, kun verrataan tilannetta vuosiin 2012–2014. Frankfurtin teemamaahankkeen ponnistusten myötä maailmalle on saatu kirjailijoita, joiden kirjat ovat menestyneet ja siten tuottaneet jatkuvuutta kasvaneiden rojaltituottojen muodossa.

Taulukko: Bruttotulojen jakautuminen

Samalla kun rojaltit ovat vuonna 2015 kasvaneet merkittävästi, on ennakoiden osuus kokonaistulosta ensimmäisen kerran seurantajakson 2011–2015 aikana hieman laskenut. Erään vastaajan mukaan teemamaastatuksen mukana tullut suuri kiinnostus on alkanut haihtua ja ulkomaisille ostajille on tullut uusia kiinnostuksen kohteita. Saman arvion mukaan teemamaahanke aiheutti jonkin verran ylitarjontaa suomalaisissa kirjailijoissa Saksassa, mutta nyt ruuhkan jälkeen on ollut merkkejä kysynnän kääntymisestä uudestaan parempaan suuntaan. Teemahankkeen ansiosta maailmalle on saatu kirjailijoilta, joiden kirjat ovat menestyneet hyvin, eli jatkuvuutta ja rojaltiluottoa on tullut sitä kautta lisää, joka näkyy rojaltien vahvana kasvuna vuonna 2015.

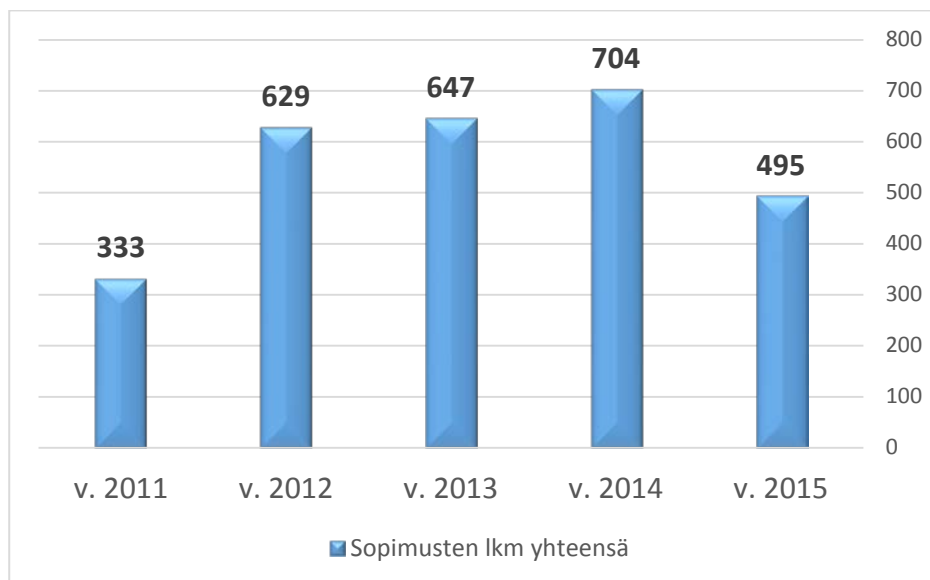
Taulukko: Rojaltiluottojen kasvu

Tehtyjen kustannusoikeussopimusten määrä on kasvanut markkinaselvityksen alusta eli vuodesta 2011 vuoteen 2014 asti. Vuonna 2015 sopimusten lukumäärä on tippunut selvästi. Kustannusoikeuksista syntyneitä sopimuksia oli laadittu vuonna 2014 704 kpl, kun vuonna 2015 niitä tehtiin 495 kappaletta.

Myös niiden kirjailijoiden määrä, joiden teoksia on myyty vähintään kymmeneen maahan, on taittunut vuoden 2015 tuloksissa. Vuoden 2013 selvityksessä tällaisia kirjailijoita oli 15 ja seuraavana vuonna 37 ja nyt viimeisessä selvityksessä näitä kirjailijoita oli kymmenen. Tätä selittää ainakin osittain Frankfurtin teemamaahankkeen nostattama kiinnostus ja sen eteen tehdyt myyntiponnistelut. Näiden yhteisvaikutuksena on syntynyt piikki suomalaisen kirjallisuuden kustannusoikeussopimusten myynneissä, joka on nyt tasoittunut. Suomalaiset toimijat kuitenkin näkevät, että teemamaahankkeen ansiosta on onnistuttu saamaan maailmalle kirjailijoita, joiden kirjat ovat menestyneet hyvin, ja lisäksi toimijoiden omat kontaktit ulkomaille ovat paremmat kuin koskaan ennen.

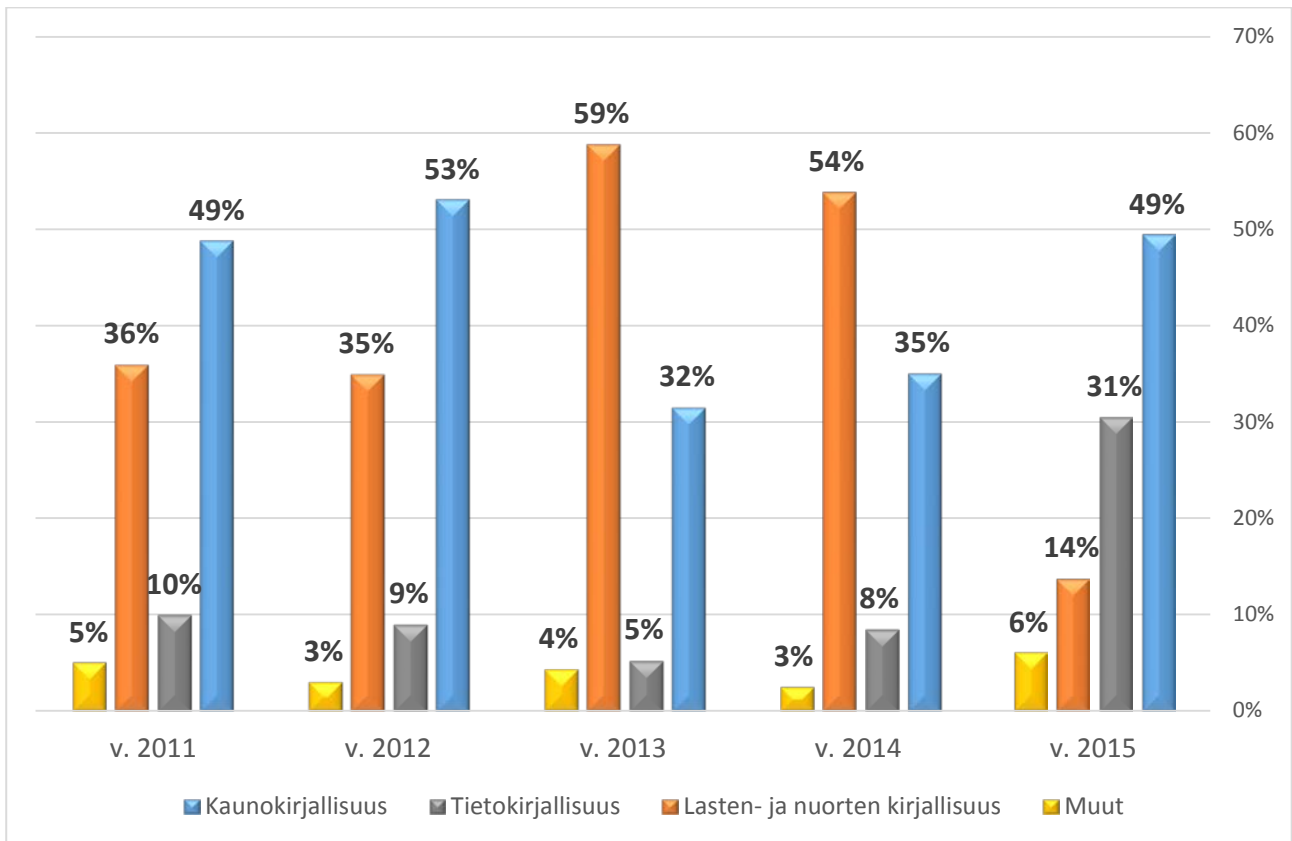
Taulukko: Kustannusoikeuksien myynti

Vientitulojen jakautumisessa eri kirjallisuuslajien välillä on ollut havaittavissa käännettä lasten- ja nuortenkirjallisuuden viennin osuuden kasvussa vuodesta 2013 vuoteen 2014. Vuosina 2011 ja 2012 lasten- ja nuortenkirjallisuuden osuus viennistä on ollut noin 35 %, mutta sen jälkeisinä vuosina osuus on noussut, ollen vuonna 2013 jopa 59 % sekä 2014 vielä 54 %. Vuoden 2015 tuloksissa kaunokirjallisuuden osuus on vuosien 2012 ja 2011 tapaan noin puolet kokonaisuudesta ja vastaavasti tietokirjallisuuden osuus on noussut merkittävästi ollen nyt noin kolmannes kokonaisuudesta. Lisäksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden osuus on tippunut merkittävästi, kun se vielä edellisenä vuonna oli hieman yli puolet kokonaisuudesta, on sen osuus vuonna 2015 enää 14 %. Nämä suurilta vaikuttavat prosentuaaliset muutokset johtuvat yksittäisistä onnistumisista esimerkiksi lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Kokonaisuutena suomalainen kirjallisuusvientä on kuitenkin suhteellisen pientä ja siten vuosittaisissa vientimäärissä näkyy suurina prosentuaalisina muutoksina yksittäiset onnistumiset varsinkin, kun lukuja tarkastellaan kirjallisuuslajeittain eli

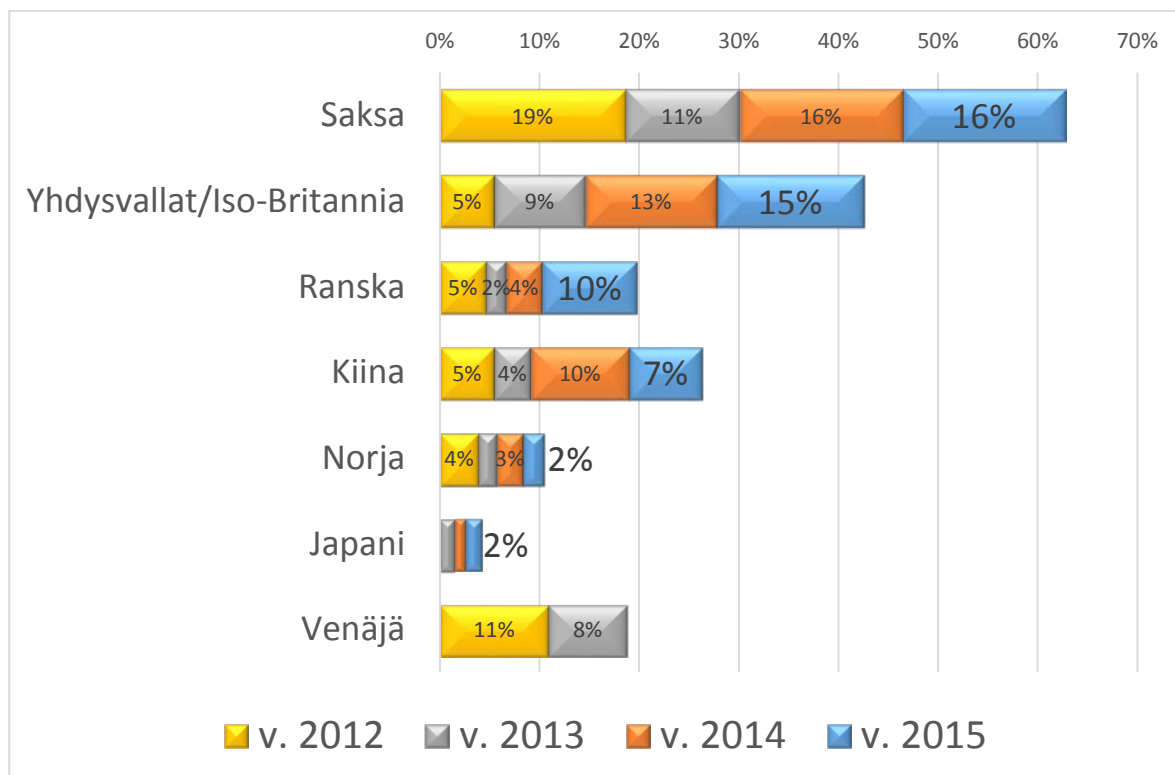
pienemmissä kokonaisuuksissa. Tällöin esimerkiksi yhden teoksen kustannusoikeuksien myynti useampaan maahan voi nostaa lukuja merkittävästikin.

Taulukko: Vientitulojen prosentuaalinen jakaantuminen kirjallisuuslajeittain

Taulukossa on listattu kustantajien ja agentuurien ilmoittamat huomattavimmat vientimarkkinat vuosilta 2012–2015, joten listatut maat edustavat vain osaa vientimarkkinoista. Vientimarkkinoista tärkeimpänä on säilynyt Saksa ja sen osuus kokonaisviennistä oli vuosina 2014 ja 2015 noin 16 %. Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian osuus on jatkanut kasvua vuodesta 2012 lähtien ja ne ovat nyt samalla tasolla Saksan kanssa merkittävydessään (15 %). Vuonna 2015 Ranskan osuus (10 %) on noussut edellisiin vuosiin verrattuna. Kiinan osuus on aiempina vuosina ollut noin 5 %, mutta vuonna 2014 sen osuus on noussut 10 prosenttiin ja vuonna 2015 sen osuus on laskenut hieman, ollen noin seitsemän prosenttia.

Taulukko: Huomattavimmat vientimarkkinat vuosilta 2012–2015

Kirjallisuusviennin tulevaisuudennäkymät

Kustantajilta ja agentuureilta on kysytty lisäksi näkemyksiä tulevaisuuden potentiaalisimmista vientimarkkinoista. Näissäkin vastauksissa selvimmin esiin tulevat markkinat ovat Yhdysvallat / Iso-Britannia sekä Saksa ja Ranska.

Kustantajien kanssa käydyissä keskusteluissa sekä heidän lomakkeella antamissaan avovastauksissa on tullut esiin, että osittain Frankfurtin teemamaahankkeen (2009–2014) myyntiponnistelujen sekä teemahankkeen aikaansaaman kiinnostuksen ansiosta maailmalle on onnistuttu viemään suomalaisia kirjailijoita sekä luotu paljon uusia ja tärkeitä kontakteja. Tämä on tuonut kirjallisuusviennin jatkuvuutta joiden myötä mm. rojaltituotot ovat lisääntyneet.

Kirjallisuusviennin haasteet ovat yhä kuitenkin samoja, jotka ovat vaikuttaneet alalla jo pitkään ja myös koko seurantajakson ajan. Näitä ovat median kulutuksen rakennemuutos ja kirjallisuuden

myyntimäärien taittuminen globaalisti. Suomessa kirjallisuuden myynti on kasvanut vahvasti 2000-luvun alkuun asti, mutta sen jälkeen kasvu on loppunut. Kotimaisten kirjailijoiden pienet myyntiluvut kotimaassa saattavat hankaloittaa myös käännösoikeuksien myyntiä, sillä menestys kotimaassa on usein yksi seikoista, jotka ulkomainen kustantaja haluaa tietää ennen hankintapäätöstä. Toisaalta kustantajat näkevät, että Frankfurtin teemahanke on avannut paljon ovia ja uusia kontakteja on luotu, joiden avulla on mahdollista viedä lisää suomalaiskirjailijoita maailmalle lähivuosina.

Myös oikeuksien myyjien vähäinen määrä Suomessa on haaste viennille ja sen kehittymiselle. Ruotsalainen agenttikunta on paikannut vajetta ansiokkaasti, mutta näille agenteille kanavoituvat tulot päätyvät muualle kuin Suomeen. Välittäjäportaan asema kaipaa Suomessa jatkuvasti vahvistamista.